

УДК 821.161.2-1.09 Антонич

НАУМЕНКО НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

д. філол. н., професор,
професор кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна
lyutik.0101@gmail.com

ПРИРОДНА ОБРАЗНІСТЬ ЛІРИКИ БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА У ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. У статті з позицій порівняльного аналізу розглянуто ліричні поезії Богдана-Ігоря Антонича у перекладах англійською мовою. Показано, що головна риса Антоничевого світобачення, яке можна визначити як натурфілософію, набуває різних витлумачень залежно від індивідуального стилю інтерпретатора та співвідношення першотвору й перекладу.

Ключові слова: переклад, лірична поезія, твори Б.-І. Антонича, натурфілософія, пантеїзм, весняна образність, версифікація.

Порівняльне дослідження в перекладознавстві – явище доволі нове. Ще в 50-х рр. ХХ ст. до сфери інтересів компаративістики перекладознавча проблематика не входила, оскільки, як уважалося, могла ускладнити вивчення літературних явищ, які виникали одночасно.

Проте з 80-х рр. ставлення до перекладу в порівнянні змінилося. Адже методологія порівняльного літературознавства перспективна тому, що дозволяє зіставляти досвід різноманітних національних культур. А це є важливим для нинішнього етапу українського літературознавства, відкритого до засвоєння та творчого переосмислення нових тенденцій зарубіжної науки про літературу.

Сьогодні гостро постає проблема перекладу творів, які порівняно нещодавно повернулися до свого читача; такою, безперечно, є й усучіль натурфілософська лірика Богдана-Ігоря Антонича. З точки зору мовної, перекладати його твори доволі нелегко. Адже в них синтезуються музикальність та елементи «світлоритму» (термін Юрія Лавріненка), спостереженого у творчості Павла Тичини, – іншими словами, потужні музичний та кольористичний елементи, передати поєднання яких іншою мовою – завдання лише для високоталановитих перекладачів.

Зважаючи на образний та композиційний лад, невідомі раніше в українській поезії рими та ритмічні ходи, творчість Б.-І. Антонича на перший погляд видається такою, що важко піддається перекладові. Це не просто пейзажна лірика, яка, за В. Коптіловим, «...є виявом любові до рідної землі, до її природи, [або] образною паралеллю до душевного стану ліричного героя». Дослідник цілком слушно зауважує, що «при перекладі творів цього жанру треба особливо уважно аналізувати оригінал, уміти побачити за суто пейзажним першим планом другий план першотвору – ідейно-художню першооснову» [3, с. 184].

Якщо ж ідеться про творчість Богдана-Ігоря Антонича, значну увагу слід приділити й елементам, без яких неможливим є натурфілософське пантеїстичне забарвлення поезії. Тому **мета цієї роботи** – на основі зіставного аналізу перекладів поетичних творів Антонича, виконаних англійською мовою (видавництво «Анн Арбор», Мічиган, 1977; автори – Майкл Рудмен, Пол Немзер), виявити, як саме риси національного менталітету перекладачів, явлені у тексті, дозволяють пізнати особливості натурфілософського світогляду західноукраїнського митця, його концепцію світобудови.

За матеріал для дослідження узято поезії «Село», «Зелена Євангелія» та «Весна», оскільки до них найчастіше зверталися перекладачі, притому не лише англійською, а й багатьма іншими європейськими мовами. Зокрема, велику роботу в цьому напрямі здійснив Майкл Найден (збірки «The Great

Harmony», 2007; «The Essential Lyrics by Bohdan-Ihor Antonych», 2010), хоча його перекладацький стиль має вельми прикметну рису – він інтерпретує вірші з урахуванням особливостей поетичної лексики, але без дотримання метру та рими, чим фактично наближає їх до верлібрів. А оскільки поезії Антонича цікаві у плані надання «архетипному» для молодих поетів розмірові – чотири- або п'ятистопному ямбові – нових інтонацій [8, с. 267], то в цій роботі увагу приділено саме адекватним із версифікаційної точки зору перекладам.

Як писав Д. Чижевський про творчість Казимежа Тетмайєра, польський поет усі предмети своєї пейзажної лірики відкрито називає символічними, «непрямозначними» [10, с. 231], у нього гори, озеро, сонце – не просто реалії природного світу, а символи певних настроїв. Узагальнюючи, науковець твердить, що природа постає у ліриці слов'янських символістів «не конкретним ландшафтом, а якоюсь її [поетичної творчості. – Н.Н.] онтологічною часткою, одним з елементів її сил, певною сферою її буття» [10, с. 230].

Загалом те саме можна сказати й про Богдана-Ігоря Антонича, додаючи до цього ще й мотиви метаморфози, творення, навчання. Так, людина у його міфосвіті «легко перетворюється на звіра, рослину чи камінь. Одначе зворотна метаморфоза відбувається так само легко. Коли хлопці в цьому просторі – «джмелі на луках», дівчата – «хміль весняний» або «квіт», ... то й дерева тут читають, корови моляться, а липа грає на кларнеті» [6, с. 303].

Звернімося до поезії «Село». Відповідно до думки Марини Новикової, село для Антонича є хронотопічним образом, у якому особливо потужно виявляється творчий магічний первінь: часто згадуються ремесла, «переважно такі, що й донині ближчі до... сотворіння речі яко сотворіння світу» [6, с. 305]. Згадуються й численні фольклорні образи: корови, які моляться до сонця, – прадавній символ молитви-жертви (за О. Потебнею); дерево, що задумало стати птахом, – за давніми уявленнями, переносить на

небо земні форми життя [2, с. 67], допомагає людині потрапити у горішній світ – Прав:

*Корови моляться до сонця,
Що полум'яним сходить маком.
Струнка тополя тонша й тонша,
Мов дерево ставало б птахом* [1, с. 104].

Незвичайне Антоничеве село, де творцями є не лише люди, а й рослини та тварини, і навіть речі, постає в різних варіантах перекладу практично у тих самих деталях і образах. «Полум'яний мак», із яким порівнюється сонце, в англійському тексті М. Рудмена подається як сполучення епітета з порівнянням: «*red as a newborn porru*» [11, p. 11].

Тополя, яка в оригіналі «ставала б птахом», тобто мріє злетіти в повітря, – символ задуму, який має втілитися:

«poplar... lifts upward, like a heron».

В англійському тексті абстрактний птах конкретизується – «heron» (чапля), слово, яке, на думку автора цієї статті, вжито задля створення алітерації на «n»: *sun – newborn – thin – dwindles – in – heron*. Крім цього, у перекладі першої строфи вжито деталь «in mist» (в імлі), яка в оригіналі лише накреслюється повтором «тонша й тонша».

Англійською мовою поезію «Село» (як і більшість інших) перекладено віршем, наближеним до вільного, з застосуванням асонансних рим і переминою розмірів, наскільки це дозволяє прямий порядок слів, усталений у цій мові:

*Maple leaves drift down the mountain.
Rooster, and cradle, and loom.
The day pours down the canyon
Like fresh milk into a bowl* [11, p. 11].

Саме ця третя строфа «Села» – квінтесенція язичницького світовідчуття Б.-І. Антонича:

З гір яворове листя лине.

Кужіль, і півень, і колиска.

І день вливається в долину,

Мов свіже молоко до миски [1, с. 104].

Слово «день» здобуває семантичні прирощення, пов'язані з сенсорними образами – смаковими (*мов свіже молоко до миски*), тактильними (*вливається... до долини*), слуховими (*кужіль, і півень, і колиска*) – та спроеційовані на внутрішній світ ліричного героя. Завдяки прийомові уособлення актуалізується внутрішня форма слова «день» – його здатність *іти*, яка нині сприймається як прихована метафора [4, с. 153]. Відродження внутрішньої форми звичних понять – у цьому полягає роль уособлення у становленні специфічного натурфілософізму Антонича.

Деталі, які складають образ Дому у «Селі», – «кужіль, і півень, і колиска». *Кужіль* – елемент символізованої дії прядіння, що викликає, в свою чергу, асоціацію з «ниткою життя», богинями людської долі Мойрами; в англійському варіанті це *loom* – ткацький верстат. Символізм ткання є засновком до створення яскравого образу: за Х.Е. Керлотом, тканина позначає «містичне сприйняття світу феноменів як своєрідного покривала, що приховує від поглядів істинне й глибинне», а цим істинним і глибинним, на нашу думку, й є образ Дому.

Антоничева «Зелена Євангелія» певною мірою розвиває мотиви попередньої поезії. Тут образ села становить єдине символічне ціле з сонцем, місяцем і деревами:

Весна – неначе карусель,

На каруселі – білі коні.

Гірське село в садах морель,

І місяць, мов тюльпан, червоний [1, с. 105].

«Євангеліє» – частина Нового заповіту – в англійському перекладі видозмінюється в цілу Біблію (Green Bible), завдяки чому можливо прочитати наявність у восьмирядковому вірші концептів не лише Нового, а й Старого заповіту. Коли брати до уваги емоційну наснаженість

давньослов'янської образності у вірші Антонича, можна припустити символічну єдність Євангелія – Благієї вісті весняного пробудження та Старого заповіту з його заповіддю «Шануй батька свого і матір свою», вираженою в закликуні поклонятися землі «стобарвній». Щоправда, не вельми вмотивованим нам видається переміна окличної інтонації на розповідну в останніх рядках:

*You bow to the earth, that green star,
From which this dream has grown* [11, с. 6].

*Ти поклоняйся цій землі,
Землі стобарвній, наче сон цей!* [1, с. 105].

Цілком несподівано в англійському варіанті епітет «гірський» із означення села переходить на місяць – «*The moon is a mountain tulip,*» земля ж стає «зеленою зорею» – *earth, that green star*. І не лише для точної рими з *jar* – дзбан, а й для увиразнення астральної символіки оригіналу. Адже тут уже є «місяць, мов тюльпан, червоний», і «сонце у слов'янському дзбані», а в інших віршах – мотив зривання з Дерева життя небесних світил [7, с. 101] та паралелізм буття рослинного й астрального: «Я чую, як шумлять комети і зростають трави». Тому вельми органічно в англійській «Зеленій Євангелії» знятий перекладачем елемент закликуні компенсується запозиченням з іншої збірки образом «зеленої зорі», з якої й росте «стобарвній» сон землі.

Речення першотвору «слов'янський дзбан, у дзбані сонце» за структурою подібне до загадки: «Розколеш лід – візьмеш *срібло*; розколеш *срібло* – візьмеш золото (відгадка – *яйце*)», а відтак і те, й те – образи малого у великому та великого в малому. Англійською мовою цей рядок розбито анжамбеманом на два, з нього вилучається повтор:

*... A Slavic jar
Fills with delicious sun* [11, с. 6].

Від цього між двома складовими символічної словосполуки виникає інтонаційна пауза, що спонукає реципієнта створювати нові асоціації навколо слова-символу, на яке випадає емоційно-змістове навантаження цілого рядка.

У вірші «Весна» натурфілософська інтонація кристалізується завдяки фігурі образно-психологічного паралелізму: «*Росте Антонич, і росте трава*». Природа «одухотворяється й поглинається станом по-молодечому зачарованої душі, а в свою чергу, ця душа розкривається через весну, також персоніфіковану» [9, с. 24]. Тому заявлений іще у книзі В. Вітмена «Листя трави» образ «всеохопної людини» отримує нове забарвлення в творчості Антонича, вбираючи в себе траву як складник символічного концепту «трава як вічне перетворення» [5, с. 62]:

Росте Антонич, і росте трава,

І зеленіють кучеряві вільхи.

Ой, нахилися, нахилися тільки,

Почуєш найтайніші з всіх слова [1, с. 182].

Дещо важкий ритм першотвору зумовлюється збігами приголосних: «найтайніші з **всіх**», «**стовк, мов дзбан скляний**», «**з всіх** найдивніша». Образ «в рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі» – без сумніву, чудова метафорична знахідка Антонича, зважаючи на його любов до переосмислення традиційної астральної символіки. В англійському тексті П. Немзера деталі «рушниця» та «кулі» перетворюються відповідно на «зорі-постріли (stars shoot)», тим часом як у Антонича «постріл» лише готується.

Від кільцевого римування першотвору англійські інтерпретатори воліють відійти. У тексті Немзера в першій і останній строфах ужито римування типу *abxb*, де *x* – холостий рядок; у другій – суміжну неточну риму:

Spring don't shake us with April rain.

The sky's a broken tureen.

Who pours the transparent leaves?

Can you catch the rain in a sieve? [11, с. 5].

«Прадавня Лада варить у глиняному дзбані черлене зілля поезії», – казав Богдан-Ігор Антонич. Він «закликав своїх побратимів по перу припадати до цього дзбана, але готувати новий напій, бо митець повинен розвивати

традицію, а не повторювати її» [див. 2, с. 68]. Таким розвитком традицій вираження натурфілософського світогляду в ліричній поезії для нас є й переклади. Зважаючи на сказане вище, автор цієї статті пропонує на суд читача власний англомовний варіант одного з перших «весняних» сонетів Антонича зі збірки «Привітання життя»:

Божевільна риба	The Crazy Trout
<p>Дзюрить, дзичить, дзюрчить, дзирчить вода, Мелодії грає на каміння флейті, А в білих пін хвилястогривім рейді Риб щічки розцвітають з глибу дна.</p>	<p>A river purls and curls and swirls and purrs, And plays a canto on the stony horn. And, in the white-mane raid of chilly morn, The eyes of trout peep from behind the spurs.</p>
<p>Над плесо вискочила з них одна, Та, сонця колесом побита в леті, Упала вниз. Відтоді є в хвиль меті Самітна і німа, хоч молода.</p>	<p>Over the reach one trout – oh, what a scorn! – Has jump'd; but, hardly stung by sunny burs, He's fallen down. From thence, in wavy stirs He's only one, so lonely and forlorn.</p>
<p>Поете! Чорний шлях твій, чорна скиба, Не заспокоїть сірини багонце Чужа ржа біржі, гниль коржава гриба.</p>	<p>You poet! Black is your road trodden out, For neither money flows nor city steams Would be so precious things to worry 'bout.</p>
<p>І мрій снуєш сріблясте волоконце, І вверх глядиш, мов навіжена риба, Яка побачила хоч раз вже сонце [1, с. 47-48]</p>	<p>You keep on spinning silver threads of dreams, And look up high – just like a frenzy trout Who'd ever seen the sun over the streams.</p>

Головне завдання порівняльного дослідження перекладів – не визначити, який із багатьох найближчий до оригіналу. Головне – зрозуміти, яким чином перекладач, із повагою ставлячись до першотвору й водночас привносячи в текст елементи свого індивідуального стилю, дозволяє через свій варіант перекладу проникнути в сутність ідейно-образної структури оригіналу й наскільки вдало цієї мети досягають різні митці – представники європейського культурного часопростору, носії різних мов: слов'янських, германських, романських.

М. Рудмен, англійський інтерпретатор лірики Б.-І. Антонича, відкидає й ритм, і риму, наближаючи переклад до вільного вірша, а внаслідок дотримання прямого порядку слів – до синтезу ліричного та епічного елементів у контексті авторської натурфілософії. Інший англійський перекладач – П. Немзер, майже повсюди дотримуючись римування першотвору, надає віршеві фольклорної ритміки. Проте головний акцент ці перекладачі роблять на евфонії, до того ж удало поєднуючи риси українського та англійського поетичного синтаксису.

Загалом обидва митці по-своєму дотримали настанов перекладацької роботи, сформульовані Т. Сейворі: «Переклад має читатися як текст, сучасний оригіналові» й «Переклад має читатися як текст, сучасний перекладачеві». Естетичне сприйняття різномовних інтерпретацій певного оригіналу варіюється залежно від історико-культурних особливостей періоду їх створення, від менталітету перекладачів, а тому кожна нова доба вимагає нових перекладів.

Список літератури:

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія (Модерністична поезія ХХ століття) / вст. ст. Д. Павличка. Київ: Веселка, 2003. 352 с.
2. Ільницький М.М. У фокусі віддзеркалень. Львів: Видавництво Львівського національного університету імені І.Франка, 2005. 552 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: підручник. Київ: Юніверс, 2003. 288 с.
4. Науменко Н.В. «Світлоритм» ліричних мініатюр Павла Тичини в англійських перекладах. *Сучасний погляд на літературу. Зб. наук. праць.* Вип. 11. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. С. 148–156.
5. Науменко Н.В. Семантика образу трави у «Пісні про себе» Волта Вітмена та «Зеленій євангелії» Богдана-Ігоря Антонича. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених.* Вип. 11. Київ: Інститут літератури імені Т. Шевченка, 2006. С. 59–66.

6. Новикова М. Міфи та місія. Київ: Дух і літера, 2005. 432 с.
7. Пономаренко О.Б. Міфосвіт поезії Б.-І. Антонича й естетичні традиції Тараса Шевченка. Вінниця: Континент-ПРИМ, 2006. 176 с.
8. Семенюк Г.Ф., Гуляк А.Б., Науменко Н.В. Літературна майстерність письменника: підручник. Київ: Видавництво «Сталь», 2015. 405 с.
9. Ткачук М.П. Інтерпретації. Літературно-критичні статті, творчі портрети українських письменників. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 1999. 168 с.
10. Чижевський Д. Порівняльна історія слов'янських літератур: У 2-х кн. Кн. 1. Київ: ВЦ «Академія», 2005. 288 с.
11. Antonych, B. Square of Angels. Ann Arbor, Michigan, 1977. 69 p.